

De obesuttnas arkeologi och kulturarv (ca. 1700-1900)

Martin Hansson, Pia Nilsson, Eva Svensson

This paper aims to present a recently started project about the heritage of subaltern people in Sweden. In the paper we focus on the parts of the project that concerns the rural history of the 18th and 19th centuries, especially crofters. The background to the project is the introduction of major changes in the Swedish Historic Environments Act in 2014. A radical novelty is that remains of human activity and buildings executed before AD 1850 now are legally protected sites. With this change a large number of remains, including hitherto un- or underresearched types, are to be included in heritage management, conservation and rescue archaeology. Here we present the background and starting points of the project, in order to show the potential of archaeological studies of landless subalterns in rural areas.

Inledning

Syftet med den här artikeln är att presentera ett pågående projekt som fokuserar på de obesuttnas kulturarv, finansierat via Riksantikvarieämbetets FoU-medel. Projektet behandlar gruppen obesuttna både i städer och på landsbygden med en kronologisk avgränsning till perioden ca 1700-1900. I den här artikeln ligger fokus dock företrädesvis på torp och backstugor, de obesuttnas bebyggelse på landsbygden. Bakgrunden till projektet är förändringen av kulturmiljölagen 2014 och införandet av det absoluta årtalet 1850 för vad som ska

räknas som fornlämning eller inte. Genom införandet av gränsen 1850 har en stor grupp lämningar som tidigare inte ägnats något större intresse från kulturmiljövård och uppdragsarkeologi kommit att räknas som fornlämningar och därmed tänkbare föremål för uppdragsarkeologiska insatser. I artikeln ämnar vi presentera projektets utgångspunkter samt kort beröra några exempel som visar potentialen i arkeologiska studier av de obesuttnas kulturarv.

Lagändringen innebar inte bara att antalet skyddade lämningar ökat väsentligt, det finns också ett stort antal lämningar vars legala status i

Figur 1. Torpstuga i Bohuslän, tidigt 1900-tal. Foto Nordiska Museet, fotograf okänd. Nordiska museet/Reports. Wikimedia Commons.

relation till årtalet 1850 är ytterst oklar. Många nya typer av fornlämningar är dessutom dåligt inventerade och registrerade, vilket innebär att de löper större risk än andra typer av lämningar att förstöras av ovarsamhet, exempelvis i samband med skogsbruk. Det finns således ett stort behov av att utveckla metoder kring inventering, registrering och kunskapsspridning om den här typen av lämningar till stora grupper, både inom och utom den antikvariska världen. Många av de här ”nya” fornlämningarna är också sådana som framför allt kan knytas till den stora gruppen obesuttna i samhället.

Så här långt har projektet framför allt fokuserat på torp och backstugor. Torp i meningen små jordbruksenheter som står i bero-

endeställning till en markägare, etablerades redan under medeltiden i Skandinavien. Torparen fick bruka en annans mark, mot att han erlade arrende i form av dagsverken och andra produkter in natura. Den i det här sammanhanget aktuella torpexpansionen började under 1700-talet, då befolkningstillväxten och bristen på ledig odlingsbar jord gjorde att antalet torpare snabbt kom att öka i början av 1800-talet, för att nå sitt maximum kring 1860. Under hela 1800-talet blev det allt vanligare att etablera nya torp på skogbevuxna utmarker. Från mitten av 1800-talet öppnades nya möjligheter till försörjning i städerna genom den begynnande industrialiseringen och genom emigration. Samtidigt innebär ett allt effektivare och slutligen mekaniserat jordbruk

att behovet för arbetskraft inom jordbruket minskade. Jordreformer, som laga skiftet från 1827 ledde till att många torpare som tidigare försörjt sig på byarnas inmark proletariserades. Torpare på byarnas utmarker var mindre sårbara för dessa förändringar eftersom de i större utsträckning försörjde sig på mångsyssleri. Torpinstitutet upphävdes i Sverige slutligen 1943 (Elgeskog 1945; Bäck 1992).

De sociala och ekonomiska samhällsförändringarna under de senaste 100 åren har självfallet påverkat torpen som kulturarv. Efter att de övergavs eller avhystes, inkorporerades deras marker med närliggande gårdar och torpåkrarna förvandlades ofta till granplanerad skogsmark. Byggnaderna revs, flyttades, eller förvandlades till sommarbostäder (Lagerqvist 2011).

Syfte och mål

Projektets huvudsakliga syfte är att studera och analysera olika och föränderliga levnadsstrategier hos de obesuttna när det gäller ekonomi, livsstil och materiell kultur i olika socio-ekonomiska sammanhang. Här kan nämnas obesuttna i områden med torp och backstugor på bondeägd mark, på herrgårdar, i bruksmiljöer och arbetarkvarter i städer. Detta ska göras genom analyser av såväl arkeologiska som skriftliga källor. Här kan nämnas dokumentation från utgrävningar, historiska kartor, landskaps- och byggnadsinventeringar samt diverse

skriftliga källor. Kronologiskt ligger fokus på perioden ca. 1700–1900, en period som innebar storskaliga strukturella samhällsförändringar kopplade till modernitet, urbanisering och industrialisering med åtföljande påverkan på miljö och landskap. Detta kom sammantaget att påverka de obesuttnas levnadsvillkor på ett djupgående sätt.

För närvarande saknas det en kunskapsöversikt över vad som är gjort på arkeologisk väg inom det här forskningsfältet i Sverige. I ett internationellt sammanhang ger den nuvarande svenska lagstiftningen stora möjligheter att utveckla detta fält, men för att göra detta krävs sammanställningar och analyser av vad som gjorts, för att skapa incitament till utveckling av nya frågeställningar och metoder. Ett viktigt syfte med projektet är därför att utvärdera vad som gjorts inom området ”obesuttnas arkeologi” i Sverige under de senaste tjugo åren. En utvärdering kan förhoppningsvis bidra till en generell utveckling av historisk arkeologi inom kulturmiljövården.

Följande frågor har formulerats för projektet:

- Hur kan olika grupper av obesuttna identifieras med historisk-arkeologiska källor? Vilka kriterier kan, och har, använts?
- Vilka skilda levnadsvillkor, ekonomiska omständigheter, livsstil och materiell kultur kan rekonstrueras för de obesuttna i skilda socio-ekonomiska sammanhang?

Hur skilde sig dessa åt mellan olika kontexter och hur förändrades detta över tid?

- Vilka strategier för att förbättra sina levnadsomständigheter kan man urskilja hos gruppen obesuttna? Valde man olika strategier i olika sociala miljöer? Förändrades dessa över tid?

Projektet är ett samarbete mellan Arkeologerna, Statens historiska museer (SHM), Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet, samt Institutionen för miljö och livsvetenskaper, Karlstad universitet.

Teoretisk bakgrund

Projektets centrala teoretiska perspektiv är Miljörättvisa (Environmental Justice). Kärnan i miljörättvisa är relationen mellan sociala förhållanden och fördelning av naturresurser, risker, och miljöförstöring (Walker 2010). Social utsatthet och maktlöshet sammanfaller ofta med miljöförstöring och ökad utsatthet för olika risker, vilket bidrar till försämrade livsvillkor för svaga grupper, exempelvis de obesuttna i vår historia. Bland annat riskerar de obesuttnas kulturarv att värderas lågt, och därmed utsättas för högre risk att skadas genom olika samhällsliga processer i samtiden. Medlet för att bryta den onda cirkeln, och förändra utvecklingen i positiv riktning, är "empowerment", av de socialt utsatta grupperna. Kunskap är en av de viktigaste faktorerna för att

skapa en "empowerment-rörelse". En ökad kunskap om de obesuttnas kulturarv är därför en viktig byggsten för ett mer hållbart bevarande av detta kulturarv.

Rent operationellt kommer interaktionen mellan de obesuttna, deras materiella kultur och den omgivande miljön att vara i fokus, exempelvis genom att de obesuttnas asymmetriska rättigheter och möjligheter i relation till materiella och miljömässiga rättigheter och riskutsättning problematiseras. Tidigare forskning (t.ex. Nilsson 2010) har visat hur otaliga bebyggelseenheter på landsbygden med negligerbara åkerarealer kunnat klara sin försörjning, genom att utveckla försörjningsstrategier med mångsyssleri (järn och tjärproduktion, olika typer av hantverk). Genom den här typen av kreativa strategier gavs möjlighet även för enheter med mycket begränsade åkerarealer att klara sin försörjning. Både materiell kultur och miljö ses här som aktiva meningsskapare, (t.ex. Barad 2003; Latour 2005; Hodder 2012; Whatmore 2002). Här kommer koncept som *mindscape*, *matterscape* och *powerscape* att användas som övergripande analytiska redskap (Jacobs 2006). Därigenom ges förklaringsmodeller för att länka den materiella världen med dess naturliga förutsättningar och materiellt kulturarv (*matterscape*), till sociala och kulturella förhållanden, inte minst maktförhållanden (*powerscape*) och till människors inre erfarenheter (*mindscape*).

Vad har gjorts?

För att försöka få en översikt av de sista två decenniernas arkeologi som berört de obesuttnas lämningar, har en datasökning gjorts i SAMLA, Riksantikvarieämbetets register för arkeologiska rapporter. Från åren 2000-2012 innehåller SAMLA rapporter enbart från tidigare Riksantikvarieämbetet UV:s undersökningar, men från 2013 från samtliga undersökare. Förutom sökningar i SAMLA har även olika biblioteksdatabaser samt arkeologiföretags hemsidor genomsköts efter rapporter som berört de obesuttnas lämningar. Även FMIS (Fornsök) har genomsköts och kontakter har även tagits med länsstyrelser och läns museer i jakten på undersökta lämningar. Syftet med den här sammanställningen har varit att se vad, hur och varför (eller varför inte) som obesuttnas lämningar har varit föremål för arkeologiska undersökningar.

Att samla data om den här typen av undersökningar är således inte alldeles lätt, eftersom informationen är spridd på många händer. Ett stort problem berör det skilda sättet att använda termer och begrepp under den arkeologiska processen när det gäller de materiella lämningarna efter de obesuttna. Många gånger döljs dessutom undersökningar av exempelvis torp i undersökningsrapporter som berör större områden och många objekt. Torpet har sällan betraktats som det mest intressanta och om sökordet torp inte angetts

vid kategoriseringen av rapporten hittas den inte vid sökningen i SAMLA. Det vanliga är att fokus legat på de förhistoriska lämningarna. Det gör det många gånger svårt att ens hitta fram till de undersökningar och rapporter som berört lämningar från de obesuttna.

Hittills har vi hittat ca. 270 undersökningsrapporter som berättar om olika typer av undersökningar av framför allt torplämningar. Majoriteten av dessa är arkeologiska utredningar och förundersökningar. Endast ett tiotal undersökningar har berört torplämningar och då framför allt själv byggnaderna.

Nuläge och förbättringsbehov

Den första sammanställning och analys som gjorts av alla dessa rapporter visar allmänt på en ofullständig förståelse för de obesuttnas kulturarv, framför allt i ett landskapsperspektiv. Det finns ett behov av att förbättra och fördjupa studierna av historiska kartor och ofta saknas en insikt i hur dåtidens regelsystem påverkade möjligheter för torpare och backstugusittare att försörja sig. Olika typer av torpare hade skilda möjligheter till besittnings- och brukningsrätt beroende på vem som var jordägare, om det var bönder, ett bruk eller en herrgård. Den här typen av skillnader diskuteras sällan i relation till det arkeologiska resultatet.

De arkeologiska undersökningar som gjorts är ofta väl utförda, men undersökningarna är framför

allt koncentrerade till byggnader och görs ofta utan några mer uttalade hypoteser. Många gånger är de också ”biprodukter” till större undersökningar av andra objekt. Man kan också konstatera att det många gånger saknas perspektiv kring landskap, ekonomi och sociala förhållanden i diskussionen. Det finns också ett stort behov av forskning om basala frågor som åkerstorlek, landskapsutnyttjande, materiell kultur, inte minst frågor kring betydelsen av hantverk och mångsyssleri.

Lagskydd ges idag till lämningar äldre än 1850. Detta gör att exempelvis torplämningar kan delas in i två grupper, en som är lagskyddad och en som saknar lagskydd. Det är dessutom omöjligt att via en okulär besiktning avgöra om lämningen i fråga är äldre eller yngre än 1850, en problematik som rör även många andra lämningar i skogsmark (t.ex. tjärdalar, kolbottnar). Därför måste andra källor användas för att avgöra frågan om lagskydd, exempelvis historiska kartor och andra typer skriftliga källor. Här finns dock andra problem, inte minst kopplingen mellan de personer som nämns i exempelvis en husförhörlängd och en specifik plats i landskapet. Torpare flyttade ofta mellan olika torp och att säkert knyta en torpare från en husförhörlängd till ett specifikt torp kan vara svårt, inte minst eftersom torpen dessutom ofta bytte namn (t.ex. Nilsson 2013). Samma torp kan uppträda både på en karta och i en skriftlig källa, men under

olika namn. Att knyta en torplämning i landskapet till den som finns på en karta eller omtalas i en husförhörlängd är därför ingen enkel process. Många gånger är torpen dessutom inte ens nämnda i de skriftliga källorna, eller markerade på kartorna. Att många torpare dessutom ofta flyttade p.g.a. osäkra kontrakt och trenden att byta namn på torpen, kan tillsammans ses som viktiga inslag i torparnas levnadsförhållanden på marginalen av samhället.

För att förstå torparnas liv krävs utökade undersökningar (inte nödvändigtvis större utgrävningar) och inventeringar, för att förstå det ekonomiska spektrumet kring landskapsutnyttjande, åkerarealer, gränser, sociala relationer och rörelsemönster. En viktig aspekt är att torparna som arbetskraftsresurs var en viktig del av Sveriges sena industrialisering. På mindre gårdar och torp fanns ett stort inslag av mångsyssleri, samtidigt som själva åkerarealen var negligerbar (t.ex. Nilsson 2010). Vid sidan av de ”vanliga” arbetet med åker, äng och skog och hantverk var torparna beroende av olika inkomster och skilda arbetsinsatser för sin försörjning, inom hantverk, transporter och industri, (Skappel 1922; Hovdhaugen 1975; Lind et al. 2001b; 2001a; Tranberg 2006). Studier av torp och torpare kan inte reduceras till en liten undersökning av själva byggnaden, eftersom den här typen av mångsyssleri ofta skedde inom ett större landskapsutsnitt. Det krävs således ett större landskapsperspektiv, pre-

cis som vid all annan arkeologi.

Den allmänna demografiska utvecklingen, urbaniseringen, emigrationen och förändrad lagstiftning påverkade både antalet torpare och relationen mellan torpare och jordägare. Det finns ett stort behov av att sätta in det arkeologiska arbetet i ett större kulturhistoriskt ramverk, och problematisera detta ramverk, för att öka värdet och betydelsen av nyare tids arkeologi.

Varför arkeologi?

En vanlig fråga handlar ofta om varför vi ska bedriva arkeologi på lämningar från 1700- och 1800-talen, tidsperioder när vi har mängder med skriftliga källor tillgängliga. Några huvudmotiv till varför vi ska bedriva arkeologi på sentida lämningar kan urskiljas när man studerar litteratur kring torparkeologi (Lind & Svensson 2001, s. 25, se även Welinder 2007):

- Arkeologiska lämningar från de obesuttna var producerade av dessa människor själva, till skillnad från skriftliga källor, som ofta producerades om de obesuttna av andra än de själva.
- Genom ett arkeologiskt perspektiv kombineras ofta rumsliga/ekonomiska/materiella aspekter som ger detaljerade och unika inblickar i dåtida ögonblick.
- Arkeologin producerar ett oberoende källmaterial som understryker materiell kultur som aktiv meningsbärare.
- Arkeologi är dessutom en viktig

komponent i dagens fysiska och mentala landskap där kulturarvet blir allt viktigare för olika grupper, vilket inte minst den starka kopplingen mellan torp och hembygdsföreningar visar. Här har arkeologin en viktig roll att spela.

Många gånger har forskningsprojekt inkluderat mer än en av dessa ambitioner. Den materiella kulturen har varit utgångspunkten när arkeologer sökt efter andra historier (t.ex. Bodin et al. 2005; 2007; Rosén 1991; 1999; 2001; 2007). En del av dessa studier har också inkluderat jämförelser mellan den materiella kulturen och skriftliga källor. Det har exempelvis blivit väldigt tydligt att de föremål som listas i bouppteckningar sällan eller aldrig hittas vid arkeologiska undersökningar, sannolikt eftersom detta var föremål som värderades högt och som fortsatte vara i bruk. Å andra sidan hittas ofta föremålsgrupper som inte omnämns i bouppteckningar, och som visar på förekomsten av en annan sorts materiell kultur (Rosén 2001).

Här är inte platsen att fördjupa sig i varför det förhåller sig på detta sätt, bara att visa att arkeologiska undersökningar av sentida lämningar kan producera ny kunskap oberoende av de skriftliga källorna (jfr. Andrén 1997). Det som är särskilt tydligt är hur arkeologin vid undersökningar av de obesuttnas lämningar, särskilt på landsbygden, väldigt ofta kunnat påvisa en mycket mer mångsidig historia jämfört

Figur 2. Torpet Tjuvkil i Bohuslän undersöktes 2017. Torpet etablerades kring år 1810 och existerade fram till mitten av 1800-talet. På bilden ses boningshuset med härden i ett rum mitten av huset och två kammare på ömse sidor. Foto Pia Claesson, Arkeologerna, Statens historiska museer.

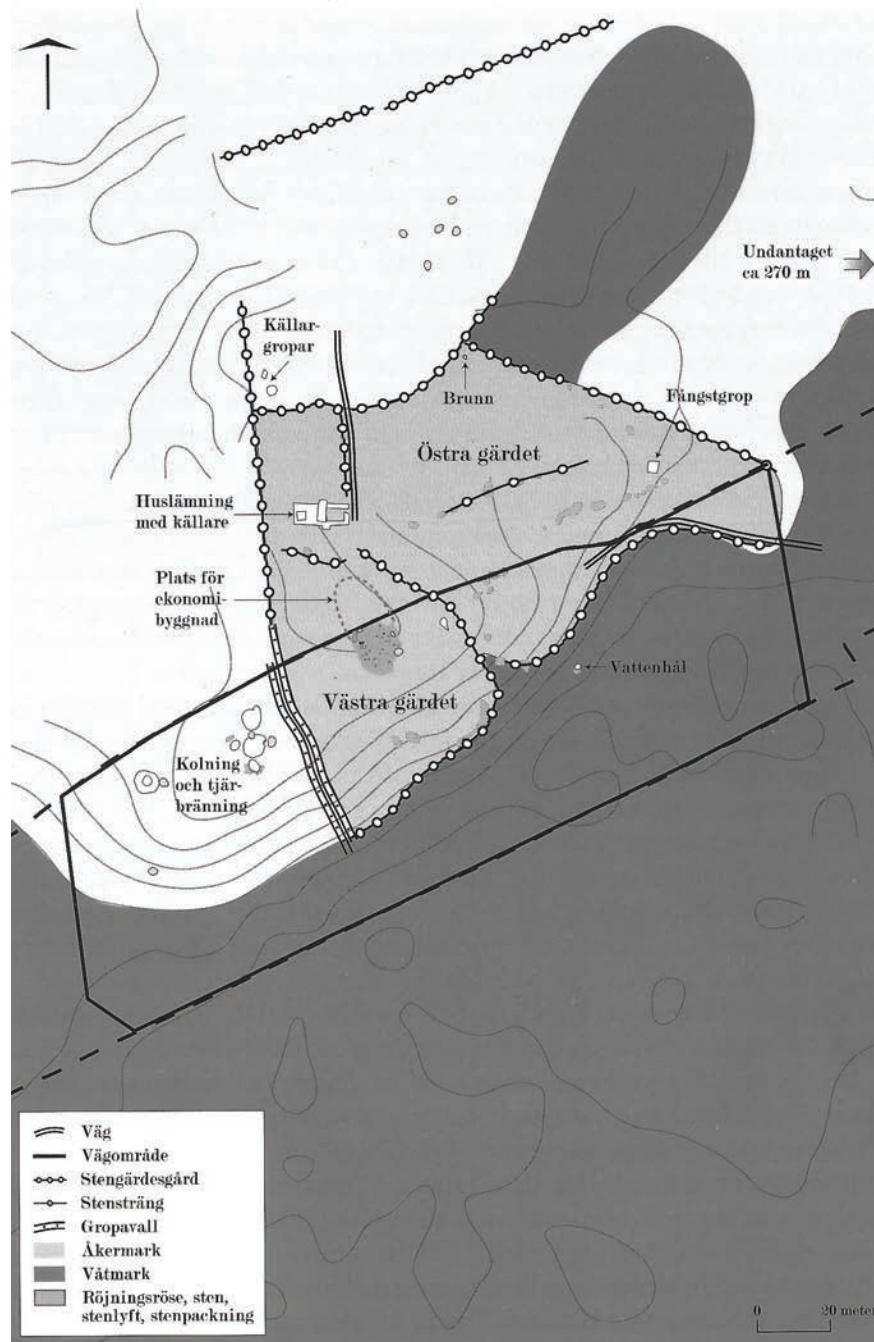
med den som framträder i skriftliga källor.

En viktig aspekt som åter bör understrykas är att medan skriftliga dokument om de obesuttna ofta sammanställdes av människor med makt i lokalsamhället, exempelvis sockenprästen, är den materiella kultur som framkommer vid en arkeologisk undersökning direkt kopplad till de individer som levt på platsen, det är producerat av de obesuttna. Vi vill därför hävda att materiella lämningar är mer direkt kopplade till de obesuttna jämfört med skriftliga källor och historiska kartor, vilket gör arkeologiska analyser både meningsfulla och viktiga.

Traditionell forskning kring de obesuttna baserad på skriftliga källor handlar ofta, men inte alltid, om att sammanställa data för statistiska jämförelser. Detta skapar en form ”stor berättelse” som jämför de obesuttnas levnadsvillkor både

synkront och diakront över stora områden. Arkeologin är å andra sidan när det kommer till fältarbetet, alltid lokalt och knutet till en specifik plats. Det är sant att arkeologisk forskning ibland anklagats för att just bara vara lokal och enbart beskriva en specifik plats, men detta kan även ses som en fördel.

För det första hjälper de enskilda exemplen till att lyfta den mångdimensionella historien och utmana den ”stora historien”. Arkeologin visar på mångsyssleri och saker okända i de skriftliga källorna (Apel & Welinder 2007). För det andra ger arkeologin en viktig rumslig kontext som traditionella studier baserade på skriftliga källor sällan kan ge. Via arkeologin kan vi registrera och analysera de obesuttnas rum och landskap i detalj. Vi kan både studera byggnader, åkermark och andra produktionsplatser (Knarrström 2008a; 2008b; 2009).

Figur 3. I samband med undersökningar för E4 i norra Skåne berördes en torplänning, Rosts täppa, av en förundersökning. Här var det möjligt att i detalj rekonstruera torparnas vardagslandskap. Efter Knarrström 2008b:81, fig 2.

De föremål som påträffas vid en arkeologisk undersökning kan oftast ses som resultatet av människors vardagsliv, tappade föremål, trasiga föremål eller bortkastade föremål. På många sätt representerar de här fynden det dagliga livets rutiner och göranden, allt ifrån dagliga handlingar av närmast trivial natur, till handlingar som kanske utförs mera sällan, men ändå tillhör vardagen. Genom kontextuell dokumentation och analys av rumsliga mönster och artefaktspridning kan underliggande, kanske undermedvetna beteende av den här typen tydliggöras (Knarrström 2008a s. 60). Exempelvis kan spridningen av avfall avslöja attityder gentemot begrepp som ”renlighet” och ”smuts” inom gruppen obesuttna. En sådan studie skulle kunna kontrastera den allmänna synen på obesuttna som fattiga, smutsiga och levande under osunda förhållanden (Nordström 1938; Welinder 1992, s. 22-23, 49-51).

För att verkligen förstå de obesuttnas levnadsvillkor måste vi inse att dessa människor fanns överallt i samhället, integrerade med andra socialgrupper, men även i specifika områden i landskapet. På många platser kan man hitta ”torplandskap”, tå-bebyggelser i Västergötland, eller områden med många torp och backstugor på byarnas utmarker. Även runt herrgårdar och industrier/bruk, fanns kluster av torp. Många gånger låg de här torpsamlingarna i gränsområden. Det här är något som framför allt upp-

märksammats av många hembygdsföreningar som ofta valt att arbeta med den här typen av områden.

Två sådana områden i Småland är ”kungariket Svänan”, på gränsen mellan Moheda och Aneboda socknar (Parmestål 1971) och ”torparstan”, på gränsen mellan Berg och Aneboda socknar (Andersson 2003, s. 322-323). De här två områdena med vardera ett 30-tal torp och backstugor, låg på ömse sidor om sjön Stråken. Torpen och backstugorna låg på den skogbevuxna utmarken till sina respektive moderenheter, i marker som kännetecknas av blockig moränmark. Att döma från de skriftliga källorna började båda områdena att fyllas med torp under början av 1800-talet. Bland de boende fanns förutom torpare och backstugusittare, många f.d. soldater, hantverkare, änkor och ”fattiga”. Här har ingen arkeologi genomförts, men om så skulle ske vore det av största betydelse att en undersökt plats ses i relation till en större rumslig kontext och inte bara som en enskild plats. De skriftliga källorna om dessa båda områden berör nästan enbart de enskilda bosättningarna och deras invånare. Genom arkeologin skapas rumslighet till dessa källor.

Ett område med en mängd torp och backstugor som varit föremål för arkeologiska undersökningar är Pinoberget i Värmland (Lind et al 2001b; Bodin et al 2007). Här visade arkeologin att det fanns en hel del skillnader mellan de olika lokalerna i området, lokaler som vid

först anblick föreföll väldigt likartade, men där det fanns skillnader i husens placering i landskapet och hur ”välbyggda” de var. Torpen och backstugorna avslöjade ett betydligt mer diversifierat förflutet jämfört med vad som var känt i lokala traditioner och skriftligt material om området. Där framstod Pinoberget som ett område för ”obesuttna”, men genom arkeologin ökades komplexiteten i områdets historia.

Avslutning

Genom att kulturmiljölagen nu skyddar alla lämningar som är äldre än 1850, måste ett mycket stort antal nya fornlämningar hanteras i den antikvariska processen. Ur vetenskaplig synvinkel är självfallet gränsen 1850 helt godtycklig vilket ytterligare komplicerar saken. Det står dock helt klart att arkeologi som vetenskap kan bidra positivt till studiet av de obesuttnas lämningar under senare tid, inte minst genom att ge exempelvis torparna en tydligare rumslig förankring och genom att betona mångsyssleriets betydelse för deras ekonomi.

Förhoppningen är att det här projektet kommer att lyfta problemkomplexet ytterligare och bidra till en form av ”best practice” till hur den här typen av lämningar ska hanteras. Det handlar både om att utveckla undersökningsmetoder och möjliggöra kontextskapande. Den dialog vi haft med landets Länsstyrelser visar att dessa myndigheter har ett stort behov av stöd när

det gäller att hantera komplexa problem kring sentida lämningar. Det handlar både om dateringsfrågan och gränsen 1850, att få en guide in i det skriftliga källmaterialet samt en verktygslåda kring vetenskapligt relevanta frågor att ställa till det här materialet och kunskap om vilka metoder som krävs för att besvara dessa. Behovet av tvärvetenskap, med studier av skriftliga källor, historiska kartor, arkeologiska och biologiska lämningar, är stort. Ur ett förvaltningsperspektiv krävs förändringar av en förvirrande registreringsterminologi så att denna blir enklare och mer stringent. De begrepp som används idag går egentligen inte att koppla till en historisk verklighet, d.v.s. till termer som används i samtida källor. Begreppen respekterar inte heller de stora förändringar av legal status som exempelvis ett torp kunde genomgå på kort tid. Det finns således mycket som måste göras, men den arkeologiska kunskapspotentialen i det här materialet kan inte överskattas.

Martin Hansson, docent, historisk arkeologi, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund,
E-post: martin.hansson@ark.lu.se

Pia Nilsson, Arkeolog. Fil. dr i agrarhistoria, Arkeologerna, Statens historiska museer, Roxengatan 7, 582 73 Linköping,
E-post: pia.nilsson@arkeologerna.com

Eva Svensson, professor, Institutionen för miljö och livsvetenskaper, Karlstad Universitet, 651 88 Karlstad,
E-post: Eva.Svensson@kau.se

References

- Andersson, Sune. (red.). 2003. Småstugornas folk i Berg. Stugor och människor i en Värends-socken från 1780-talet till 1945. Bergs hembygdsförening, Växjö.
- Andren, Anders. 1997. Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna. Stockholm/ Stehag
- Apel, Jan & Welinder, Stig. 2007. Ett torp och ett artefaktmönster. Torpens arkeologi. Welinder, Stig (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetets Arkeologiska Undersökningar, s. 139–154.
- Barad, Karen. 2003. Posthumanist performativity. Toward an understanding of how matter comes to matter. *Signs. Journal of Women in Culture and Society*, vol. 28, no. 3, s. 801–831.
- Bodin, Sara, Hulling, Hans, Pettersson, Susanne & Svensson, Eva. 2005. Olika perspektiv på föremål. Materiell kultur hos obesuttna ca 1900. META 2005:1, s. 3–20.
- Bodin, Sara, Hulling, Hans, Pettersson, Susanne & Svensson, Eva. 2007. Familjen Granquist på Pinoberget – materiell kultur i en backstuga. Torpens arkeologi. Welinder, Stig (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetets Arkeologiska Undersökningar, s. 173–200.
- Bäck, Kalle. 1992. Början till slutet. Laga skiftet och torpbebyggelsen i Östergötland 1827–65. Borensberg.
- Elgeskog, Valter. 1945. Svensk torpbebyggelse från 1500-talet till laga skiftet. En agrarhistorisk studie. Lund, LT Förlag.
- Hodder, Ian. 2012. *Entangled. An archaeology of the relationships between humans and things*. Malden, MA, Wiley-Blackwell.
- Hovdhaugen, Einar. 1975. *Husmannstida*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Jacobs, Maarten. 2006. *The production of mindscapes - a comprehensive theory of landscape experience*. Dissertation Wageningen University.
- Knarrström, Annika. 2008a. Grisavad. Ett torp åt skogen. Människorna och skogen. Arkeologiska platser i Örkelljungatrakten. Anglert, Mats & Lagerås, Per (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetets Arkeologiska Undersökningar, s. 55–78.
- Knarrström, Annika. 2008b. Torpet Rosts täppa. Det lilla i det stora. Människorna och skogen. Arkeologiska platser i Örkelljungatrakten. Anglert, Mats & Lagerås, Per (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetets Arkeologiska Undersökningar, s. 79–100.
- Knarrström, Annika. 2009. Grisavad, Rosts täppa och Carl Jonassons. Arkeologi på torp i Skåne och Blekinge. *Ale, Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge* 2009:1, s. 24–36
- Lagerqvist, Maja. 2011. Torpets transformationer. Materialitet, representation och praktik från år 1850 till 2010. Meddelande från Kulturgeografiska institutionen Nr 141. Stockholms universitet, Stockholm.
- Latour, Bruno, 2005. *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford, Oxford University press.

- Lind, Hans & Svensson, Eva. 2001. Sentida bebyggelse i antikvarisk och arkeologisk verksamhet – en tematisk utvärdering. Sentida bebyggelse i antikvarisk och arkeologisk verksamhet. Lind, Hans, Svensson, Eva & Hansson, Jonna (red.) Stockholm, Riksantikvarieämbetet, Kunskapsavdelningen Rapport 2001:2, s. 6–46.
- Lind, Hans, Svensson, Eva & Hansson, Jonna. 2001a. Sentida bebyggelse i antikvarisk och arkeologisk verksamhet. Riksantikvarieämbetet. Projekt Uppdragsarkeologi, Rapport 2001:2. Stockholm.
- Lind, Hans, Holmgren, Ingela, Svensson, Eva, & Emilsson, Stig. 2001b. "Pinoberget. En socialhistorisk studie utifrån sentida bebyggelseämningar och obesuttna människor." Sentida bebyggelse i antikvarisk och arkeologisk verksamhet, Lind, Hans, Svensson, Eva & Hansson, Jonna (red.) Projekt uppdragsarkeologi, Stockholm, Riksantikvarieämbetet, Kunskapsavdelningen Rapport 2001:2, s. 47–88.
- Nilsson, Pia. 2010. Bortom åker och äng – förekomst och betydelse av kvarnar, fiske, humle- och fruktodlingar enligt de äldre geometriska kartorna (ca 1630-1650). Sveriges lantbruksuniversitet, Ultuna.
- Nilsson, Pia. 2013. "En metod för torpens arkeologi?" Unpublished report. Riksantikvarieämbetet UV Öst.
- Nordström, Ludvig. 1938. "Lort-Sverige". Stockholm.
- Parmestål, Ingvar. 1971. Kungariket Svänan. En utmarksbebyggelse vid sjön Stråken. Hembygdsläroverket. Vetlanda.
- Rosén, Christina. 1991. "Backstugun vid Gräshås". Utskrift 1, s. 17–24.
- Rosén, Christina. 1999. Fattigdomens arkeologi – reflexioner kring torpens och backstugornas arkeologi. Kring västsvenska hus – boendets organisation och symbolik i förhistorisk och historisk tid. Artelius, Tore, Englund, Eva & Ersgård, Lars (red.). Göteborg, Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet, s. 99–107.
- Rosén, Christina. 2001. Arkeologi i arkiven – bouppteckningar och jordfynd i en halländsk by ca 1750-1850. Från land till stad. En medeltidsarkeologisk resa tillägnad Hans Andersson. Andrén, Anders, Ersgård, Lars & Wienberg Jes (red.). Lund Studies in Medieval Archaeology 29. Stockholm, Almqvist & Wiksell, s. 105–112.
- Rosén, Christina. 2007. Torpare och materiell kultur. Torpens arkeologi. Welinder, Stig (red.). Stockholm, Riksantikvarieämbetets Arkeologiska Undersökningar, s. 61–78.
- Skappel, Simen. 1922. Om husmandsvæsenet i Norge, dets oprindelse og utvikling. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Tranberg, Anna. 2006. "Tekstilproduksjon på Hedmarken i et økonomisk perspektiv." Lokale tråder - tråkking gjennom tekstil- og lokalhistorie, Hutchison, Ragnhild (red.), Oslo, Norsk lokalhistorisk institutt, s. 31–49.
- Walker, Gordon. 2010. Environmental justice: concepts, evidence and politics. Abingdon, Oxon: Routledge.

META 2018

- Whatmore, Sarah. 2002. *Hybrid geographies: natures, cultures, spaces*. SAGE, London.
- Welinder, Stig. 1992. *Människor och artefaktmönster*. Occasional Papers in Archaeology 5. Uppsala, Societas Archaeologica Upsaliensis.
- Welinder, Stig. (red.). 2007. *Torpens arkeologi*. Riksantikvarieämbetets Arkeologiska Undersökningar, Stockholm.